

A középkori betegápolás történetének egy fejezete: a johanniták rodoszi kórháza

A chapter of hospitals in the Middle Ages. The infirmary of Knights of Saint John in Rhodes

Simon Katalin

sika1123@yahoo.com

Initially submitted Apryl 20, 2011; accepted for publication May15, 2011

Abstract:

With the expansion of the Christianity began a new era in medicine. The new aspect was the Mercy: caring for the poor and the sick, helping the unfortunate. The first infirmaries were established in the Byzantine Empire. The so-called *xenodochium* and *hospital* in Western Europe in the Early Middle Ages were accomodations for pilgrims, travellers and last, but not least for sick people. It was due to the pilgrimage and the success of the first crusade that connections between East and West became closer. Originally, the Knights of Saint John cared for the Hospital of Saint John and the pilgrims in Jerusalem. In the 12th century the Hospital was the largest and the most modern institution in Latin Christendom. After the fall of Jerusalem the Knights found their new home in Rhodes. Although in this period their military character came into view, the Hospitallers never forgot their duty against the sick and poor. They decided to build a new infirmary in the capital in 1314, but their hospital which is still standing there was built between 1440 and 1484. It is a square-shaped, two-storey building with a courtyard. The ward is located on the first floor and is divided into two parts with a colonnade. In the middle of the Hall was the chapel. The ward was connected on both sides to small niches. These were separate rooms for people with contagious diseases (including leprosy). Although the Hospital at Rhodes was the most modern institution of its time, the Knights of Saint John had not enough time to use it: after the Turkish occupation of the Island, the Order had to move from Rhodes.

Keywords: A középkori betegápolás történetének egy fejezete: a johanniták rodoszi kórháza

Kulcsszavak: A chapter of hospitals in the Middle Ages. The infirmary of Knights of Saint John in Rhodes

A kereszténység elterjedésével a betegápolás történetében is új fejezet kezdődött. Noha a beteg emberek elszállásolására alkalmas helyek már az ókorban is léteztek, a mai kórházak őseit mégis inkább a középkori intézményekben kell keresnünk. Az antikvitás *valetudinarium*ainak létrehozását a haszon és a célszerűség indokolta: a földbirtokosoknak egészséges rabszolgákra volt szüksége, míg az államnak erős és ép katonákra. Az ókorban betegápoló intézményeket elsősorban ezen két csoport ellátása céljából alapítottak. Az átlagember családja körében kúráltatta magát, esetleg egyénileg felkeresett egy-egy Asklépios-szentélyt. A keresztény alapításokat egy új szempont határozta meg: az irgalmasság.

A kereszténység kezdetben ambivalensen viszonyult a beteghez és a betegségekhez. Egyrészt Isten büntetésének tekintették a bajt, éppen ezért Istennel való szembeszegülésnek tartották a leküzdésükre irányuló intézkedéseket, ugyanakkor a betegség és az esetleges halál közelebb hozta számukra az örök élet elérésének lehetőségét.¹ Másrészről az irgalmasság gyakorlásának számított az elesettek – árvák, szegények és betegek – gondozása, ápolása. Ennek első intézményes formái Bizáncban jelentek meg: a *ptokhotropheion* a szegények gondozására, a *gerokomeion* az idősekére, a *xenodocheion* az utazók, idegenek elszállásolására, a *brephotropheion* az újszülöttek és lelencgyerek nevelésére, az *orphanotropheion* az árvák számára, és végül, de nem utolsó sorban a *noszokomeion* a gyengék, betegek ápolására. Az első *noszokomeion*t Nagy Konstantin császár anyja, Szent Heléna (Ilona) alapította 330-ban Konstantinápolyban (ugyanabban az évben, amikor fia a korábbi Büzantiont birodalma fővárosává tette). Hasonló alapításokat tett Nagy Szent Vazul 369-ben Kaiszareában, valamint egy tehetős római matróna, Fabiola 394 előtt Betlehemben. Az utóbbi volt az első nyilvános keresztény kórház (Lyons és mtsa. 2003: 272).

Nyugat-Európában is működtek *xenodochiumok*, *hospitalék*, ám többségük nem kifejezetten betegápolási céllal jött létre. Mind a *xenodochium*, mind a *hospitalé* elnevezés arra utal, hogy ezen épületek elsődleges feladata az átutazók, például a zarándokok elszállásolása volt. A kora középkorban csak elvétve találni kórházakat, ilyen volt a 7. században a 20 betegágygal rendelkező clermonti és a szintén 7. századi 12 betegágyas poitou-i (Miller 1978: 710-711). A betegápolásban jelentős szerepet játszottak a bencés szerzetesek. A Sankt Gallen-i kolostor monumentális ideáltervén (820 körül) külön vendégszállást és egy épületet látni „lábadozók” számára, amely mellett a terv szerint még gyógynövényes kert, orvosi lakás, érvágó ház is állt volna (Horn és mtsa. 1986: 16-47.; Nees 1986: 1-8).

A kereszties hadjáratok révén megélénkültek a Kelet és Nyugat közötti kapcsolatok. Jeruzsálemben ezt megelőzően, már a 11. században több zarándokház működött, köztük az Amalfiból 1071 előtt érkezett olaszok által vezetett ház is, amelyből később az ispotályos rend alakult ki (a 11. század folyamán három házat is alapítottak). Az első hadjárat sikere után létrejött szerzetesrendek számára nem csak a Szentföld megvédése számított kardinális kérdésnek, hanem az oda zarándoklók tömegeinek fogadása, ellátása is, beleértve a betegeket is. Így jött létre 1099-ben a Keresztelő Szent Jánosról elnevezett johanniták rendje, amelyet II. Paszkál pápa 1113-ban hivatalosan is elismert. Az elismeréssel egyidejűleg az 1080 körül alapított jeruzsálemi Szent Jánosról elnevezett ispotályt is védelme alá vette a pápa. Ugyanígy foglalkozott betegápolással az ellenség elleni fegyveres küzdelem mellett a Német Lovagrend (egy Akkónál állomásozó tábori kórházból fejlődött ki), míg a johannitákból kivált Szent Lázár Lovagrend a 13. századig kizárólag a leprás betegek kezelésére specializálódott. Az ispotályosok ebben az időben óriási tapasztalatra tettek szert az ispotály működtetése és az ápolás terén, a 12. századi források „bámulatra méltónak” írják le jeruzsálemi kórházukat. Feltehetően hatással voltak rájuk az arab, valamint a bizánci fenntartású hasonló intézmények. Egy 1187-es leírás szerint ezernél több beteget ápoltak itt, ami – valószínűleg túlzás, de mégis – érzékelteti a jeruzsálemi intézmény korabeli *xenodochiumokhoz* mért nagyságát (Brodman

¹ Ez az elgondolás vezérelte Clairvaux-i Szent Bernátot, aki megtiltotta szerzeteseinek, hogy betegség esetén orvoshoz forduljanak, bár ebben az esetben célszerű különbséget tenni a betegség leküzdése és a beteg ápolása között. A ciszterciek mindenesetre nem folytattak a bencésekhez hasonló ápolói tevékenységet: 1134-től kizárólag a beteg szerzetesek kezelését vállalták, 1157-től pedig orvosaiknak is megtiltották a laikusok ápolását (Pólya 1941: 89.; Miller 1978: 714).

2001: 385.; Nicolle 2008: 6.; Lyons és mtsa. 2003: 345). A latin kereszténység területén feltehetően ez volt a legnagyobb betegápoló intézmény a 12. században.

A Szentföld elvesztése után a johanniták – rövid ciprusi kitérővel – 1306-tól kezdtek megtelepedni Rodoszon, ami 1309-től a rend új központjává és önálló állammá vált (Nicolle 2008: 8). Ezzel párhuzamosan területileg is megoszlottak a rend feladatai. Míg a Földközi-tenger térségében, a törökök szomszédságában az ispotályosok katonai funkciói kerültek előtérbe, addig azzal párhuzamosan Nyugat-Európa városaiban többek között beteggondozásukról és kórházairól lettek híresek a lovagok. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Rodoszra kerülve szem elől tévesztették volna az ápolói tevékenységet, sőt, források tanúsága szerint a 14. században költségvetésük 7,5 %-át a betegápolásra fordították (Brodman 2001: 387). 1370-ben például a törökökkel kötött békében sikerült elérniük, hogy Jeruzsálemben (ismét) kórházat tarthassanak fenn (Setton 1975: 316).

A törökök és a kalózok elleni folyamatos küzdelem ellenére a lovagok Rodosz szigetén is létrehoztak egy saját kórházat. Jeruzsálem eleste után a rend 1155-ben már létező akkói ispotályja működött „központi kórházként”, míg rövid időre a ciprusi Limassolon is felállítottak egy új kórházat (Brodman 2001: 387). Így Rodoszra érve már volt kórházépítésben gyakorlata a lovagoknak. Először 1314-ben határozták el, hogy új lakhelyükön ispotályt építenek, ám a ma is álló, saját korában a legmodernebbnek számító épület csak 1440 és 1484 között készült el több nagymester – Jean de Bompar de Lastic (1437-1454), Pierre d'Aubusson (1473-1503) – közreműködésével. A kétszintes, négyzetes alaprajzú belső udvaros épület az úgynevezett Északi városrészben található. A betegeket az emeleti nagy teremben helyezték el. A terem téglány alakú (51x12 m), hosszanti oldalával az utcára néz. A hosszanti oldal felénél, a bejárat fölött volt a kórház kápolnája is, amelynek helyét az épület homlokzatán is jelezték, a fal síkjából kiemelve. A csarnokteret csúcsíves záródású oszlopok szelik ketté és osztják nyolc szakaszra. A kicsiny ablakok a falak felső szakaszán foglalnak helyet. A teremben betegek százait lehetett kezelni, a fertőzőket a teremből nyíló külön fülkékben ápolták. A kórházban ilyen különálló helyiségekben kezelték a leprásokat is. Az óriási kórterem mellett az épület többi szárnyában az ebédlő, a személyzet szobái, valamint egy gyógyszertár helyezkedett el.

Hiába a gondos, modern felszerelés, a rend tagjai nem sokáig használhatták az új kórház épületét. A folyamatos támadások után 1522-ben végleg elfoglalták a török hadak Rodosz szigetét. A lovagok nyolc év hontalanság után Máltára költözve találtak új, immáron végleges lakhelyet, ahol a keresztény hit védelme mellett a betegek gondozását is folytathatták.

A kórház kápolnájának szentélye
The former sanctuary of the
chapel in the infirmary

Az ispotály
bejárata.
The entrance of
the infirmary

Egykori kórterem. The former infirmary hall

Különálló fülkék
a terem
oldalában.
Separated
niches at the
Hall

Irodalom

BRODMAN, J. W.: *Rule and identity: The case of the military orders*, The Catholic Historical Review 88, (July, 2001): 383-400.

HORN, W. – BORN, E.: *The Medieval Monastery as a Setting for the Production of Manuscripts*, The Journal of the Walters Art Gallery 44, (1986): 16-47.

LYONS, A. S. – PETRUCCELLI, R. J.: *Die Geschichte der Medizin im Spiegel der Kunst*, Köln, DuMont Verlag, 2003.

MILLER, T. S.: *The knights of Saint John and the Hospitals of the Latin West*, Speculum 53, no. 4. (Oct., 1978): 709-733.

NEES, L.: *The Plan of St. Gall and the Theory of the Program of Carolingian Art*, Gesta 25, no. 1. (1986), Essays in Honor of Whitney Snow Stoddard: 1-8.

NICOLLE, D.: *Knights of Jerusalem: the crusading order of Hospitallers 1100-1565*, Oxford – New York, Osprey Publishing, 2008.

PÓLYA J.: *Az orvostudomány regénye*, Bp., Béta Irodalmi Rt., 1941.

SETTON, K. M.: *A History of the Crusades. Vol. 3. The Fourteenth and the Fifteenth Centuries*, Ed.: H. W. HAZARD. Wisconsin, The University of Wisconsin Press, 1975.